

другорядних, дискримінованих, а то й відверто гнаних». Це породжує «реальну дискримінацію меншості», «провокує суспільні конфлікти на цьому ґрунті». [Див.: Арістова А.В. Релігійні конфлікти в сучасному світі: природа, вияви, шляхи врегулювання. – К., 2007. – С. 204.]

За нинішніх умов, під тиском розмивання етнічної ідентифікації особи (чужа мова, маскультура, поява нових семантичних полів та способів їх прояву), українці поступово урізноманітнюють свою релігійну самоідентифікацію (спектр – від язичництва до новітніх релігій). Проте, в силу об'єктивних та суб'єктивних обставин, українцям, на відміну від деяких інших пострадянських суспільств, вдалося уникнути деформації суспільних комунікацій між суб'єктами, які належать до різних віросповідань. Значна заслуга у цьому різноманітних міжцерковних організацій, передусім Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій.

Підсумовуючи, зазначимо наступне.

1. Процеси націє- і державотворення залежні від урегулювання релігійного чинника, особливо у транзитних суспільствах, до яких можна віднести і Україну. Залежно від часу свого прояву і від просторової локалізації, ЕКС можуть чинити як конструктивні, так і деструктивні впливи на життя нації чи держави загалом. Цей вплив залежить не лише від спрямованості і характеру ЕКС, але й від якості державного управління.

2. Декларація релігійної свободи без продуманої і науково обґрунтованої політики держави у сфері релігії може призвести до використання релігійного чинника у своїх інтересах закордонними релігійними центрами. Якщо останні є також національними та політичними центрами, то така держава отримує загрозу деструктивного впливу релігійного чинника на свою культуру і навіть суверенітет.

3. Відносини між державою і релігійними організаціями стають стабільними і передбачуваними, коли спираються на діяльність світських інститутів громадянського суспільства, взаємодіють в той чи інший спосіб з ними..

2.5 Віталій ДЕРНОВИЙ. РЕЛІГІЙНІ ІНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.

Вплив релігійного чинника на всі сфери суспільного життя важко переоцінити, оскільки на початку XXI-го століття понад 71% українців вважають себе віруючими [Віруючих українців за десятиріччя побільшало на 13% - опитування// Інститут релігійної свободи./ http://www.irs.in.ua/index/php?option=com_coute]. Водночас за умов глобалізації досить чітко відстежуються кордони між католицькою і православною Європою, між християнським та ісламським культурними світами, які деякі фахівці вважають «цивілізаційними розломами» [Хантінгтон С. Зіткнення цивілізацій// «Полис». – 1994. - №1. С.34-38./ <http://www.politstudies/ru/>]. І саме

на лінії цього розлому, на їх переконання, знаходиться Україна. Міграційні процеси здавалося б повинні сприяти взаємопроникненню культур, однак, як це засвідчує практика, релігійні культури не змішуються, а продовжують існувати самотньо. Багато держав, регіонів, міст, які ще недавно вважалися моноконфесійними, стали в значній мірі поліконфесійними.

В цьому контексті Україна – багатоконфесійна держава, в якій, за офіційними даними, станом на 1 січня 2016 року зареєстровано 35 719 релігійних організацій 55 віросповідних напрямків [Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2016р.)// РІСУ. - 2016.// <http://www.risu.org.ua/index/resources/statistics/ukr2016/63055/>]. Заплутаності церковним відносинам надає факт наявності кількох однокорінних течій у найбільших конфесіях. Так, в українському православ'ї існує три основні церкви, в ісламі – чотири течії, в іудаїзмі – шість, а різноманітність неорелігійних течій не вписується в жодні статистичні класифікації. Складності міжконфесійним відносинам додає активна місіонерська діяльність закордонних релігійних організацій та центрів, представники яких почасти проявляють відверту неповагу не лише до українських традицій і цінностей, а й до законів.

Культурно-релігійні відмінності (світоглядні цінності, знаково-символічна, предметна сфера, форми поведінки, які регламентуються релігійними приписами тощо) в сучасному суспільстві виходять далеко за межі культової практики, проявляють себе в суспільному житті. Їх ігнорування здатне викликати соціальну напруженість, яка може бути використана внутрішніми (радикально налаштовані віруючі та духовенство) або зовнішніми (закордонні центри, спецслужби іноземних держав тощо) силами для провокування міжконфесійних протиріч та їх переростання у відкриті конфлікти на релігійному ґрунті.

Тому духовні цінності суспільства, як це визначено ст.3 Закону України «Про основи національної безпеки України», є об'єктами національної безпеки. А основними інституціями, що формують духовні цінності, є релігійні організації. Під релігійною складовою національної безпеки розуміють *такий стан державно-церковних, міжконфесійних і внутрішньоцерковних відносин, що є чи за певних обставин може бути загрозою національним інтересам держави, стабільному розвитку суспільства та здійсненню невід'ємних прав і свобод громадян. Це стан захищеності важливих духовно-релігійних інтересів українського суспільства (особи, спільнот віруючих, держави) від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання та система заходів, що забезпечує цю захищеність*¹³⁵.

Релігійні організації в Україні, досягнувши вершин зростання організаційних структур та практично вичерпавши свою т.зв. електоральну нішу, все активніше впливають на перебіг подій в політичному, культурному і навіть економічному житті нашої країни. Володіючи значними матеріальними та

¹³⁵ Чупрій Л. Релігійна безпека України: стан і проблеми// http://sd.net.ua/2009/09/09/relgijna_bezpeka_ukrani_stan_problemi.html

людськими ресурсами, вони стали не лише невід'ємним елементом вітчизняної суспільно-політичної палітри, а й самі розпочали боротьбу за місце на українському політичному олімпі.

Активна участь служителів культу у виборчих кампаніях на усіх рівнях, чітко визначена «узгодженість дій» місцевих партійних осередків з регіональними церковними структурами, вихід релігійного життя за межі державних кордонів - це далеко не повний перелік позицій, з яких релігійний фактор все більше впливає на національну безпеку України.

Слід відзначити, що донедавна конфліктні та кризові ситуації, пов'язані з екстремістськими діями або проявами релігійної нетерпимості, міжнаціональної ворожнечі чи расизму, були для України нехарактерними, що засвідчувала і статистика правопорушень, які за окремими ознаками можна віднести до злочинів на ґрунті міжнаціональної неприязні, релігійної нетерпимості та расової дискримінації.

Разом з тим, з початку російської агресії в Криму та на Сході України стало зрозуміло, що «загроза національній безпеці може надходити не лише від конфліктів на релігійній основі в Україні суцільних конфесій, а й від пов'язання діяльності наявних у нас релігійних спільнот із зарубіжними релігійними центрами, щонайбільше. Якщо такі виступають для них керівними духовними інституціями і водночас налаштовані вороже щодо суверенності України, її духовно-культурної самобутності» [Відбувся експертний круглий стіл «Боротьба ідентичностей у православ'ї України після «Революції гідності»: аспект національної безпеки»// Релігія в Україні. - 2014. – 3 липня./ http://www.religion.in.ua/news/Ukrainian_news/26245.html].

Яскравим прикладом використання релігійного фактору для впливу на розвиток ситуації в нашій державі у вигідному іноземній стороні ракурсі є діяльність Російської православної церкви (РПЦ) та її структурного підрозділу – Української православної церкви.

Так, Московська патріархія вимагає від керівництва УПЦ надавати широкого розголосу в Україні та за її межами конфліктам, пов'язаним із переходом її парафій під юрисдикцію інших конфесій (насамперед Української православної церкви Київського патріархату). Ці факти подаються як прояв релігійної нетерпимості та використовуються для проведення спеціальних інформаційних акцій з дискредитації органів української державної влади та місцевого самоуправління, нанесення шкоди міжнародному іміджу держави. При цьому, досить часто т.зв. «православні журналісти» вдаються до відвертого спотворення не лише фактів, а й витлумачення на свій лад офіційних документів, як то Доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні (16 листопада 2015р. - 15 лютого 2016р.) Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини¹³⁶.

Особливо старанно роздувається проблема «негативних наслідків» від можливого прийняття Верховною Радою України законопроекту № 4128 від

¹³⁶ ООН заявляє про порушення прав віруючих у західних областях України//Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ. - 2016. - 11 березня./ <http://www.news.churh.ua/2016/03/11>

23.02.2016р., яким передбачається унормувати процедуру та механізм зміни приналежності релігійних громад діючим в Україні та за її межами релігійних центрів [Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (щодо зміни релігійними громадами підлеглості) № 4128 від 23.02.2016/ http://www.w.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webpgoc4_1?pf351158255]. Лише перелік всіх негативних публікацій з цієї проблеми, напевно спонсорованих «найправославнішим народним депутатом», зайняв би декілька сторінок (як кажуть в народі – «знає кішка чие сало з'їла»).

Іншим механізмом впливу як на віруючих, так і на духовенство в УПЦ МП є відновлення діяльності представників, засудженого при митрополиті Володимирі (Сабодані) «політичного православ'я», які, пропагуючи відвертий клерикалізм, русофільську ідеологію та нетерпимість до українства, маніпулюють суспільною думкою та створюють інформаційний привід для проросійських та російських ЗМІ.

Використання релігійного фактору на тимчасово окупованих територіях – це взагалі тема окремого дослідження і ми про неї тут свідомо, але красномовно промовчимо.

Загалом, вказані дії сприяють формуванню передумов до втягування в міжконфесійне протистояння органів державної влади, полярних суб'єктів громадсько-політичної сфери, ЗМІ та широких верств населення, а також формування приводів для використання ситуації структурами впливу РФ для провокування суспільного протистояння на релігійному підґрунті, як одного із аспектів «гібридної війни» проти України.

Втішно, що така оцінка подій майже збігається із словами Президента України П.Порошенка, висловлених 23 квітня ц.р. під час зустрічі з представниками Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій: «В умовах гібридної війни, коли Україна протистоїть збройній агресії сусідньої держави, наші вороги намагаються використати релігійний фактор в своїх інтересах. І найголовніша духовна зброя нашої перемоги, те чого боїться ворог – це наша єдність. Атаки спрямовані, в першу чергу, на те, щоб розколоти нашу державу і розхитати її зсередини»¹³⁷.

Таким чином, зорієнтованість провідних релігійних об'єднань на закордонні центри сприяє подальшому втягуванню церков у політичні процеси, поглиблює розкол суспільства на ґрунті політичних та релігійних уподобань, може спровокувати спалах нової хвилі конфліктів на релігійному ґрунті.

Основною проблемою повноцінного розвитку всього релігійного середовища та сфери державно-конфесійних відносин залишаються саме міжправославні протиріччя. Кризові явища в православному середовищі активно використовуються закордонними релігійними центрами, які створили дієві механізми впливу на ситуацію в суспільній і духовній сферах життя нашої держави на шкоду її національним інтересам.

---

¹³⁷ Ворог використовує релігійний фактор у своїх інтересах, - Президент України // РІСУ. - 2016. - 24 квітня./ http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/63186/

Врегулювання внутрішньо-православних протиріч повинного стати важливою складовою державної політики в релігійній сфері, що передбачає розв'язання ряду стратегічних завдань, серед яких необхідно виділити такі:

- ✓ недопущення загострення протиріч, що тягнуть за собою порушення суспільного балансу та громадянської злагоди;
- ✓ сприяння розширенню різних форм контактності між суб'єктами православного протистояння;
- ✓ активізація міжнародного міжцерковного переговорного процесу щодо врегулювання т.зв. «українського питання»;
- ✓ дотримання балансу між «невтручанням у міжцерковні відносини» та «сприянням у подоланні роз'єднання українського православ'я».

2.6 Ольга НЕДАВНЯ. РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНИЙ ЧИННИК У КОНТЕКСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Доволі строката палітра сучасної функціональності конфесій як у світі загалом, так і в Україні зокрема обумовлюється злободенними потребами суспільства. Поруч з суто традиційними як для релігій та релігійних організацій з'являються чи відроджуються такі функції (або ж такий набір та поєднання функцій), котрі покликані часом у тій чи іншій спільноті. В Україні нині спостерігається актуалізація таких функцій Церков, які є найбільш запрошені у важких умовах зовнішньої агресії та наявних внутрішніх проблем. Серед них чи не на першому місці опинилась функція патріотичного виховання, що спонукало науковців звернути на це особливу увагу. Нагальність дослідження ролі релігійно-церковного чинника у патріотичному вихованні не потребує довгого доведення за умов важкого опору України навалі «руського мира», тепер вже не лише інформаційній, духовно-культурній, але й у вигляді військової агресії, що набула підступних форм неоголошеної «гібридної війни».

Різні аспекти проблематики ролі релігійно-церковних чинників у патріотичному вихованні громадян давно перебувають в зоні виправданої уваги українських світських науковців та представників Церков. Серед релігієзнавців такими є А.Колодний¹³⁸, В.В.Шевченко¹³⁹, П.Ю.Павленко¹⁴⁰, С.Здіорук¹⁴¹, В.Докаш¹⁴² та ін. Певну увагу РКЦ та протестантським Церквам у цьому плані приділив П.Л.Яроцький¹⁴³, останнім часом і М.Черенков¹⁴⁴. Аналізувала в

¹³⁸ Колодний А. Церква в процесі національного самовизначення українців // Українське релігієзнавство. – 2009. - №50. – С. 175-182.

¹³⁹ Шевченко В. Актуалізація української релігійної духовності в проблематичному зрізі внутрішньодержавного і загальноцивілізаційного поступу // Українське релігієзнавство. – 2008. –№ 48. – С. 109-135.

¹⁴⁰ Павленко П. Українськість спільнотного життя віруючих // Українське релігієзнавство. – 2008. - №46. – С. 110-134.

¹⁴¹ Здіорук С.І. Національна церква і національна релігія як форми духовного самовираження етносу // Релігія і нація в суспільному житті України й світу. За ред. Л.О.Филипович. – К., 2006. – С. 73-84.

¹⁴² Докаш В. Релігія як чинник формування етнонаціональної свідомості // Українське релігієзнавство. - 2009. - №50.– С. 153-159.

¹⁴³ П.Яроцький. Римо-католицизм в Україні // Українське релігієзнавство.- 2008. – №46. - С. 238-259; П.Яроцький. Стан пізньопротестантських конфесій // Українське релігієзнавство . – 2008.- №46. – С. 326.